

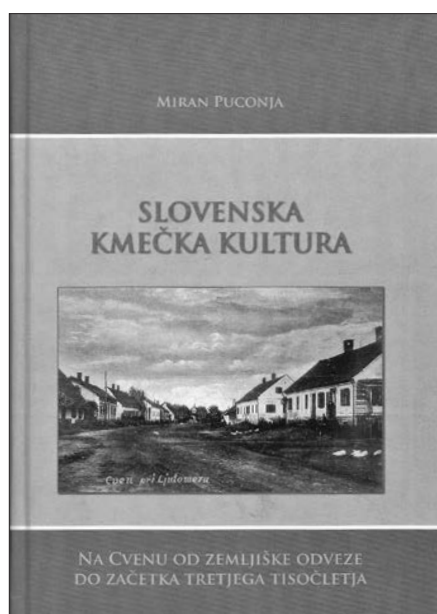
kolon v našem kulturnem prostoru je Janez Bogataj dokazal svojo izjemno sposobnost analitičnega dela in interpretacije, kar je odlika tega izvrstnega etnologa in predvsem odličnega jezikovnega stilista, ki bralstvu predstavi kolone kot vzorčni primer etnološkega terenskega in znanstvenega raziskovanja kulturnih pojavov.

Janez Bogataj svojo monografijo zaključuje s seznamom narečnih poimenovanj jedi in izdelkov na kolinah v Sloveniji, ki so dragocena dopolnitev jedrnega dela besedila in obenem napoved novih možnosti etnološkega raziskovalnega dela bodisi v obliki tematskih monografij ali v obliki leksikona in etnološkega atlasa. Številna gesla so

namreč opremljena s tako popolnimi in obsežnimi pojasnili, da avtorja in morebitne sodelavce pozivajo k nadaljevanju in razširitvi raziskav na vsa druga polja etnološke sistematike. Etnologi na Slovenskem – prebudimo se!

MIRAN PUCONJA: Slovenska kmečka kultura: Na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja.

Tiskarna Klar, Murska Sobota 2011, 448 str.



Monografija dr. Mirana Puconje *Slovenska kmečka kultura*, formalno rečeno, ni bila povsem prezrta. O njej je bilo po izidu pred sedmimi leti objavljenih nekaj predvsem krajših poročil,¹ kar je, glede na temeljitost in

pomembnost knjige na področju raziskovanja slovenske kmečke kulture, dokaj skromen odmev.

V zadnjih desetletjih, odkar v etnologiji vedno bolj prevladujejo sodobne urbane pa tudi antropološke in sociološke teme v meddisciplinarnih povezavah z drugimi strokami, tako temeljitega, dobro poldrugo stoletje zajemajočega raziskovalnega dela s področja ruralne kulture in tradicije nismo dobili. Čeprav obravnava le razmeroma omejen prostor okolice Ljutomera z avtorjevo rodno vasjo Cven v središču, številne ugotovitve veljajo tudi za druge predele države (nekatero primerjavo sproti opravlja tudi avtor), ki jih je, s krajevnimi in z regionalnimi posebnostmi vred, v stoletjih sooblikovala kmečka kultura. Ta vas – njeno zibelko, kot potrjuje cerkvena listina iz leta 1740, predstavlja sedemnajst kmetij s posestmi iz časov fevdalne delitve zemlje («čiste» kmetije so danes samo še tri) – je, še pripominja pisec, večje pozornosti vredna tudi zato, ker »na Slovenskem ni tako tipično panonskega strnjene ob-

cestnega naselja, kot je Cven.«

Miran Puconja se v uvodu sicer zavzema za uporabo oznake ljudska namesto kmečka kultura, a v nadaljevanju vendarle ostaja pri besedni zvezi, ki jo uporablja tudi v naslovu. A šele po tem, ko navede, kako so pojem v svojem času opredeljevali etnologi Rajko Ložar, Boris Orel, Angelos Baš, Vilko Novak, Ingrid Slavec Gradišnik in Slavko Kremenšek ter ob njih še moralni teolog Josip Jeraj in filozofa France Veber in Ludvik Puš, pri čemer nekaterim pritrjuje, z drugimi pa polemizira.

Na koncu avtor še pojasni, zakaj se mu je zdela odločitev za retrogradno metodo pri analiziranju panonske kmečke kulture Cvena ravno pravšnja, ter navede tudi vire, iz katerih je črpal. V prvo vrsto postavlja ustne vire, torej pogovore s še živečimi starejšimi Cvenčani. »O kmečkem življenju« dodaja:

sem marsikaj slišal in doživel tudi v domači kmečki družini od staršev, v pogovorih in stikih s sorodniki, z osebnim sodelovanjem pri velikih poljedelskih opravilih, ko so pri delu, kosilu ali malici posamezni vaški dni-narji in kočarji ter prekmurski

¹ Večina objav je bila v medijih »na obrobju«, s čimer so mišljena malone vsa, zlasti strokovna in predvsem lokalna glasila, ki ne izhajajo v Ljubljani; Izjema je daljša ocena Jelke Pšajd v *Etnologu* (letn. 22 = 73 (2012),

str. 383–386). Tudi v splošnih in strokovnih knjižnicah v prestolnici, vključenih v sistem COBISS, je zabeleženih le kak ducat izvodov.

sezonski dninarji povedali marsikatero resnico o kmečkem življenju.

Ker so bili ustni viri kljub vsemu pomankljiv vir podatkov, je Miran Puconja svojo raziskavo utemeljeval tudi na zapisih v strokovni in časniški periodiki. Za starejša obdobja je moral pritegniti še gradivo, ki ga je dobil v osrednjem slovenskem arhivu v Ljubljani, v mariborskih pokrajinskem in škofijskem arhivu, pri ljubomerskem okrajnem sodišču in župnijskem uradu pa tudi čez mejo v Štajerskem dežel-nem arhivu v Gradcu.

Izčrpnemu uvodu sledijo štirje časovno zaokroženi razdelki, ki pa se ne ravna po kronološkem zaporedju. V prvem razdelku Puconja obravnava obdobje med svetovnima vojnama, drugi seže v čas pred prvo svetovno vojno, tretji prinaša avtorjeva razmišljanja o temeljih preživetja v današnjem času, četrti pa se spet vrne nazaj, v obdobje nemške okupacije oziroma oblasti v priključeni južni Štajerski ter k odnosom domačinov do Nemcev in njihovih zaveznikov, zlasti Kozakov, pa tudi do partizanov.

Razdelki so razčlenjeni na številna poglavja, ki sistematično prikazujejo vsa področja kmečkega gospodarjenja in analizirajo družbeno življenje na večjih in manjših kmetijah ter v vasi Cven in bližnjih naseljih spodnjega dela Murskega polja. Nekatera poglavja, kot na primer 'Prehrana' in 'Oblačilni videz', so vključena v vse štiri razdelke, kar bralcu omogoča neposredne primerjave. Še nekaj več obravnava istih tem, včasih označenih s podobnimi, a smiselno bližnjimi naslovi, kot so 'Obrti', 'Družinsko-sorodstvene vezi', 'Ljudsko godčevstvo in ljudski plesi', 'Branje in ljudsko gledališče' ter 'Družbeno razlikovanje', se pojavlja v prvih treh razdelkih. V vsakem je avtor posebno pozornost namenil tudi obravnavanemu obdobju oziroma družbenopolitični ureditvi – cesarstvu, kraljevini, socializmu, samostojnosti – in pomembnim razmeram in dejavnostim.

V najobsežnejši prvi razdelek, 'Obdobje med svetovnima vojnama', je

Puconja vključil največ etnološkega gradiva. »V tem obdobju,« poudarja, »smo videli zadnjo kmetško kulturno plast, ki sicer ob siceršnjem vdoru elementov množične kulture ohranja še dovolj ostankov tradicionalne kmečke kulture.« Cvenske kmetije je v tem času – v nasprotju z večino tedanjih vaških socialnih slojev na Slovenskem, katerih položaj je bil ukrojen v meje golega preživetja – postavljala v specifičen ekonomski položaj zlasti »zmožnost celotne samooskrbe in povrhu še ustvarjanja tržnih presežkov. /.../ Do 20 in več hektarjev velike cvenske kmetije so bile pravi proizvodni obrati, na katerih je poleg kmečke družine dobila delo tudi številna kočarska in dninarska delovna sila.« Veliki kmetje so svoj višji družbeni status kazali navzven tudi v razkošnejših bivalnih razmerah in z že kar aristokratskim oblačilnim videzom: »Moški so nosili klobuke in plašče, ženske tudi plašče. Vrhnja plast kmetov je nosila žepno uro. Kadili so cigaro.«

Drugi, kronološko pa prvi razdelek avtor začne s katastrsko razdelitvijo občine Cven, ki najprej pokaže, »da je cvenska kmetija danes povprečno za tretjino manjša od one iz leta 1879«. Ta razvoj se je sicer začel že leta 1848 z zemljiško odvezo, ko so cvenski kmetje postali lastniki zemlje, s čimer so se bistveno spremenili tako njihova gospodarska substanca kot ustaljeni socialni odnosi v družinah. Med značilnostmi zadnje četrtine 19. stoletja navaja še uvajanje železnih plugov namesto lesenih ter ročnih in parnih mlatilnic in žitnih sejalic. Obenem povzema, da je »ta čas še v večji meri poljedelstvo na Murskem polju v primerjavi z dobo med svetovnima vojnama prednjačilo pred živinorejo, izvzemši konjerejo.« Vlogi in pomenu konj je Puconja namenil posebno poglavje o delovanju leta 1909 ustanovljene Zadruga za vzrejo žrebet (ki ima nadaljevanje v prvem razdelku), edinstvene na celotnem ozemlju monarhije.

Za obdobje od 70. let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne je bilo značilno tudi narodno prebujanje na Mur-

skem polju, ki ga je spremljalo rivalstvo z nemško usmerjenimi skupinami in posamezniki. Cvenčani so sodelovali že pri organiziranju prvega vseslovenskega tabora leta 1868 v Ljutomeru in pozneje imeli veliko besede tako pri ustanovitvi Bralnega društva ter vaše posojilnice in kmetijske zadruge na Cvenu kot pri utrjevanju Kmečke zveze, ne le telovadnega Sokola in drugih organizacij s (tudi) političnimi programi.

V tretji razdelek – o temeljih preživetja v našem času (kar pomeni predvsem zadnjih nekaj desetletij) – je Puconja po orisu agrarne reforme in »strahovito brutalne« nacionalizacije ter njenih bolečih posledic seveda vključil tudi poglavja o nastanku in delovanju krajevnih skupnosti, o razvoju turizma in opaznih spremembah v vrednotah kmečke miselnosti. »Kolektivna kmečka duša,« ugotavlja, »se umika novim družbenim oblikam skupnega reševanja problemov, ki so utemeljeni na interesih posameznikov,« uravnava pa ga »začarani krog moderne delitve dela.« Pri čemer se vsa »dosedanja vsestranska dejavnost kmeta reducira zgolj na materialno produkcijo.«

Ob morda nekoliko presenetljivi ugotovitvi, da potrošniška miselnost prehrane kmečkega prebivalstva na Cvenu še ni načela, se je pa z uvedbo zamrzovanja opazno spremenil vsakdanji jedilnik, bolj bodejo v oči novi gradbeni materiali in postopki ter estetski kriteriji pri gradnji novih bivališč. Pod vplivom zahtev po sodobni bivalni kulturi z izvorom v mestnem okolju se namreč povsem izgublja svoj čas samoumevno hierarhično razlikovanje med velikimi kmeti ter želarji in kočarji. Prvi so zidali z opeko, manj premožni pa so uporabljali les, cimper oziroma ilovico. Zlasti v predelu Gomila »so danes nove hiše. Zgradili so jih otroci in nasledniki nekdanih kočarjev, ki so se sredi 60. let 20. stoletja večinoma zaposlili, koče svojih staršev pa nadomestili z novimi hišami.« In če je avtor v prvem razdelku pisal o materialnih vidikih kmečke duševnosti v letih med prvo in drugo svetovno vojno,

se je tukaj bolj posvetil ustvarjalnim vidikom kmečke duševnosti.

V zadnjem razdelku, posvečenem drugi svetovni vojni, se Puconja zaradi posebnih okoliščin tega časa ukvarja predvsem z zanj značilnimi pojavi. Najprej oriše razmere, ki so sledile prihodu nemške vojske. Slovenskega župana v Ljutomeru so zamenjali z zvestim *kulturbundovcem*, slovenske učitelje so nadomestili nemški, ki jim je bilo zaupano utrjevanje nemške zavezi, čemur sta bila namenjena glavna predmeta, petje in telovadba. Tečaji nemščine so bili obvezni tudi za vse odrasle do 50. leta starosti. Ukinjene organizacije in društva so Nemci nadomestili s svojimi ...

Jesen 1944, ko je bil poraz Nemčije le še vprašanje časa, se je v Cvenu in okolici bolje organiziral tudi odpor.

Še močneje pa je tisti čas zaznamoval prihod kozakov s številnimi konji, med katerimi jih je kakšnih sto imelo neposreden stik s Cvenom. V Prlekijo so jih poklicali, da bi onemogočili razmah oboroženega odpora in menda tudi zato, kot opozarja Puconja, da bi ljudje videli, kaj so Rusi. Nekaj mesecev pred koncem vojne so se na Cvenu med umikom z Nemci ustavile tudi nekatere madžarske in bolgarske enote.

Avtor obširno poroča o različnih tragičnih pa tudi nekoliko komičnih dogodkih iz tega obdobja. Tak je bil na primer 8. maja 1945 pohod partizanske Prleške čete skozi vas: njeni pripadniki so spotoma po hišah ljudem na silo jemali kolesa, »kot refren pa je občasno zadonela pesem ‚Marširala, marširala kralja Petra garda,‘ ki dovolj jasno iz

pričuje stopnjo gotovosti njihove politične orientacije ...«

V knjigi Mirana Puconje *Slovenska kmečka kultura* je še brez števila tem in ugotovitev, ki jih tukaj ni mogoče niti naštet. Za piko na i dodajmo eno, v kateri je razločno čutiti tudi avtorja, kmeta – filozofa:

Kmečki človek je analitik. Iz premis, porojenih v naravno-konkretnem svetu, razvija sklepanja, ki so odsev realnega gledanja na svet. Kmetov spoznavni proces poteka od opazovanja konkretne danosti neposredne predmetnosti, iz katere raste njegov realistični pogled na svet, vse do abstraktne totalnosti doživljanja idealnega sveta, ki je le posvečena oblika njegovega realnega sveta.

